

V značilnem slogu opisuje navidezno interpretiranje dediščine v današnjem času na različnih javnih prireditvah. Pri tem ni prav nič žaljiv, temveč predvsem prepričljiv. Tako je Bogataj na eni strani samozavesten strokovnjak, na drugi pa prizanesljiv učitelj, ki ošvrkne navidezno strokovnost in z ilustrativnimi primeri pokaže ustrezno pot ter pravilno sodobno dojetje dediščine.

Tekoč in prepričljiv slog Bogatajevega pisanja in zanj značilna "etnološka fotografija" so v slogovno tehničnem smislu temeljne značilnosti knjige. V vsebinskem pogledu pa je v klasično etnološko sistematizacijo uvedel in pri tem razložil vrsto novih pojmov, kot na primer "dediščina gostoljubnosti" s sestavinami dobrodošlice, pozdrava in gostilne kot inštitucije. Njegov značilen strokovni pristop lahko opazujemo pri predstavitvi "dediščine transportne in prometne kulture", kjer je med drugim predstavil kolo (bicikel) kot pomembno sestavino naše materialne, družbene in duhovne kulture. Loti se tudi pojavov, ki v dobrem in slabem spremljajo naš vsakdanjik, kot so na primer "spomeniki ob prometnih nezgodah". Tudi "dediščina trgovanja" je avtorjevo priljubljeno strokovno področje.

Poglavje "dediščina šeg in navad", v katerem v obliki letnega ciklusa predstavlja najbolj značilne kulturne sestavine, avtor dopolnjuje z nekaterimi izvirnimi oznakami in vsebinskimi opredelitvami pojmov, kot so: veselica, kmečka ohcet, kmečki praznik, parada ter mesto in njegove šege.

Prav te kulturne sestavine so morda prvokrat obravnavane strokovno, brez nepotrebne vzvišenosti, ki sicer v praksi tako redko zbližuje prizadevanja strokovnjakov in pričakovanja uporabnikov pri njihovih iskrenih prizadevanjih za popularizacijo in ustrezno uporabo kulturne dediščine. Prav zaradi takšnega strokovnega interpretiranja kulturnih pojavov je Bogataj razumljiv in dostopen širšim množicam. Ob tem ne moremo spregledati, da že vrsto let poskuša s svojim javnim delom in s pomočjo organizatorjev turističnih prireditev ter obrtne gospodarske zbornice uveljaviti strokovna pravila tudi pri organiziranju sejmskih prireditev, ki se dotikajo dediščine.

Vrednotenje dediščine in iskanje modelov za njeno integriranje v sedanost in prihodnost so ena od temeljnih značilnosti Bogatajevega strokovnega prizadevanja. Kot interpretator posameznih kulturnih sestavin in pojasnjevalec teh pojavov z zornega kota načina življenja je v obravnavani knjigi gotovo zelo uspešen. Morda ga včasih to interpretiranje celo zanese v pretirano prepričevanje, vendar vselej ostaja na meji korektnega ocenjevanja in znanstvene distance.

Bogatajeva knjiga sodi med boljše v že omenjenem ciklusu. Morda bi moral avtor pri opisovanju stotih podob dediščine bolj dosledno uveljaviti svoj "trodomni" model: kontinuiteta, identiteta in alternativa, zlasti v zasnovi strukturiranosti besedila, ker bi bila s tem še bolj razvidna geneza posameznega kulturnega pojava.

Knjiga Janeza Bogataja bo veliko prispevala k razumevanju naše kulturne dediščine. Je odličen priročnik in učbenik, hkrati pa tudi pomemben prispevek k razvoju etnološke znanosti, saj uvaja in pojasnjuje vrsto strokovnih terminov, predvsem pa opredeljuje prenekatero področje, ki se ga vsaj doslej etnologija še ni lotevala.

Vito Hazler

Angelos Baš, *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1992, 299 str., ilustr.

Sadržaj je svrstan u 10 poglavja, svako je popraćeno obilnim bilješkama.

Nova knjiga Angelosa Baša, poznatog istraživača kulture odijevanja na tlu Slovenije, popunjava prazninu u do sada objavljenim njegovim radovima s tog područja. (Noša na Slovenskem v poznem srednjem veku in 16. stoletju, Ljubljana 1970; Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času [1. pol.19. st.], Ljubljana 1987. O navedenom razdoblju autor je objavio čistu građu u izdanjima SAZU "Gradivo za narodopisje Slovencev" 4, pod naslovom "Opisi oblačilnega videza na Slovenskem v 17. in 18. stoletju", Ljubljana 1989).

I u ovoj knjizi autor se pridržava svoga obrasca u metodološkom pristupu problemu o kulturi odijevanja na tlu Slovenije određenog vremenskog razdoblja.

1. *poglavlje* "Predmet rasprave, izvori i literatura" (str. 7-17, bilježaka 9) iznosi autorovo gledanje na kulturu odijevanja, zahvatajući odjevnu sliku svih društvenih slojeva - feudalnog, gradanskog i seljačkog. Navode se izvori iz brojnih arhiva i ogromna literatura odakle je autor crpio podatke za svoj rad.

2. *poglavlje* "Odjevni materijali" (str. 18-82, bilježaka 159) najopsežnije je, jer su podaci u izvorima najodređeniji. Iznose se redom za 17. pa za 18. st. U feudalnom te gradanskom društvu u muškom pa u ženskom inventaru uvelike su se koristili uvezeni materijali, a bogatiji građani nisu mnogo zaostajali za feudalcima. Oba društvena sloja slijedila su tadašnji europski stil odijevanja.

U seoskim sredinama izdvajaju se specifičnosti za svaki pojedini kraj pa i u korištenju određenih materijala. Kupovni se materijali u odijevanju seoskog svijeta pojavljuju tek u 18. st. Dragocjeni su podaci o domaćoj proizvodnji platna i sukna, koji se i izvoze. Prerađuje se koža, a javlja se i domaća svila, sve prisutnija u seoskom odjevnom inventaru. U to se vrijeme u Ljubljani i Idriji počinje proizvoditi čipka na batiče. Spominju se odjevni predmeti kao proizvodi čehovski organizirani obrtnici. Navode se zabrane uvoza određenih materijala i gotovih proizvoda da bi se zaštitila domaća proizvodnja.

3. *poglavlje* "Odjevni obrtnici" (str. 83-90, bilježaka 39) donosi podatke o obrtnicima za pojedine odjevne predmete. Najbrojniji su cipelari i krojači, zatim klobučari i dr., a svi djeluju u gradovima, dok se u seoskim sredinama ne spominju. Žene su izrađivale "avbe", vezene ženske kape, a bile su i švelje, ali nisu mogle biti čehovski udružene. Na selu su neke odjevne predmete izrađivali priučeni pojedinci. U Tržiču su se masovno plele vunene čarape, u čemu su sudjelovala i djeca od najranije dobi.

4. *poglavlje* "Konfekcija" (str. 91-94, bilježaka 19). Konfekcijski se izrađuju samo pusteni šeširi, koji se šalju i izvan domaćeg tržišta, a slamnati se u većem broju izrađuju na selu. Konfekcijske su i svilene čarape za više društvene slojeve i vunene za široku potrošnju.

Izrada nekih konfekcijskih odjernih predmeta u 15. st. i njihova pojava u 1. pol.19. st. ukazuje na to, da je takva roba morala biti prisutna i tokom promatranog razdoblja.

5. *poglavlje* "Cijene" (str. 95-123, bilježaka 94). U dokumentima su cijene navedene u onovremenom platežnom sredstvu, što danas ne omogućava predodžbu o stvarnoj vrijednosti. Zato autor poznate cijene pretvara u količinu pšenice prema tadašnjim cijenama, odnosno u broj onodobne dnevne zarade radnika u obrtu. Na taj se način usporedbom može stvoriti približna slika o ekonomskoj moći tadašnjeg slovenskog društva kao i o odnosima među pojedinim društvenim slojevima. Vrijednost odjeće u nekim slovenskim seoskim sredinama neusporedivo je niska u odnosu na luksuzne predmete feudalaca. No, slovenski feudali po vrijednosti odjeće daleko zaostaju za tadašnjom svjetskom feudalnom elitom.

6. *poglavlje* "Osnovni izgled odijevanja i modni tisak" (str. 124-190, bilježaka 447). Pažnja se najprije obraća na način odijevanja seoskog življa, jer su kod seljaka pojedinih slovenskih krajeva prisutne razlike u odijevanju. Za 17. st. glavni je izvor Valvasor za kranjske pokrajine, dok za goričko područje postoje neizravni podaci. Za 18. st. podataka ima više i to za sve krajeve Slovenije, koji se redom prikazuju. Na istoku zemlje ističu se uglavnom platneni oblici panonskog tipa, kao i sukna bijela "čoha", dok na zapadu prevladavaju određeni alpski utjecaji. Kod ženskog svijeta opremanje glave još ima funkciju da na vanjski način obilježi društveni položaj određene osobe. Navode se vrijedni podaci o kožusima, pojasima, travnatim plaštevima i plahtama za zaštitu protiv kiše, šeširima, obući i dr. Ove stranice pružaju nezaobilaznu uporednu građu za svakog proučavatelja pučkog odijevanja na susjednim područjima.

Nekoliko stranica autor posvećuje raspravi o pojavi i podrijetlu specifičnog načina odijevanja seoskog svijeta, navodeći o tome razna mišljenja. Smatram, da pojave koje se javljaju u odijevanju seljačkog svijeta Srednje i Zapadne Europe nisu odlučujuće na našim prostorima pa ih i sam autor navodi s rezervom. Osim odjeće donose se i podaci o ustroju tijela seoskog svijeta u Sloveniji onog vremena.

Slijedi osvrt na odijevanje feudalaca i građana, koji u Sloveniji 17. st. s određenim zakašnjenjem prate europsku modu s njena tri modna razdoblja: španjolskom modom, modom tridesetogodišnjeg rata i modom Ljudevita XIV. Predodžba o načinu odijevanja tih društvenih slojeva u

Sloveniji dobiva se više slikovnim dokumentima nego li pismenim podacima. Izraz "moda" prvi se puta spominje 1637. g., a navode se predmeti po španjolskoj, mletačkoj, milanskoj, engleskoj, češkoj, turskoj pa i po hrvatskoj modi. Spominje se i odjeća za određeno godišnje doba kao i za neke posebne namjene.

Najobilnija dokumentacija za 18. st. postoji o načinu odijevanja viših društvenih slojeva i autor je iscrpno koristi. U to vrijeme Slovenija, zbog bolje prometne povezanosti i u mirnijim općim prilikama, ne zaostaje za tadašnjim europskim modnim pojavama. I u tom se stoljeću izdvajaju tri specifična modna razdoblja: do 1751., do 1780. i do 1800. g.

Kod nekih seljačkih poslova golotinja je bila nužna i od ranije poznata, ali duboki dekolte u tadašnjoj odjeći feudalki svećenstvo smatra nečednim i žigoše ga.

Važna pojava tog vremena je francuski, engleski pa zatim i njemački modni tisak, koji je odigrao značajnu ulogu u općenitomu prihvatanju modnih novosti i utjecao na brže izjednačavanje odjevne slike gradskog i feudalnog društva.

7. poglavlje "Običaji i navike u načinu odijevanja" (str. 191-220, bilježaka 174) osvrt se na blagdansko ruho, na pokladne maske, na opremu u procesijama, ophodima, hodočašćima. Spominju se dani i prilike, kad se odijevalo novo ruho. Opisuje se način pozdravljanja i iskazivanja počasti.

Više podataka govori o opremi svatova, o svadbenim vijencima, kiticama, obući i drugim nužnim predmetima u svatbenoj odjeći. Uloga rubaca kao svatovskih darova u slovenskim je običajima tog vremena već znatno reducirana.

Za žalost dokumenti spominju samo "žalobno ruho", ali ne navode neke bliže oznake. Carica Marija Terezija objavila je dva puta Pravila o koroti, kojima se određuje dužina žalovanja i neka odjevna ograničenja, čime se nastojalo ograničiti nepotrebne izdatke.

Od navika spominje se darivanje odjernih predmeta.

8. poglavlje "Još neke osobitosti u odjevnoj slici" (str. 221-224, bilježaka 18). Podaci govore o izgledu čovjeka u određenom zvanju, stanju ili djelatnosti, kao što je zimski plašt stražara, studentski plašt, pastirska odjeća, službena rudarska odjeća, slobodnozidarska pregača, planinarska oprema, bijela odjeća za one, koji su preboljeli kugu.

9. poglavlje "Gospodarski, društveni i politički vid odjevne slike" (str. 225-238, bilježaka 71). Iz arhivske oporučne građe ne može se dobiti uvid u količinu odjernih predmeta pojedinca pa tako ni predodžbe o njegovom materijalnom stanju. Odjeća seoskog stanovništva bila je funkcionalna i uglavnom skromna, a nikad zapuštena. Prosjaci i odrpanci bili su rijetki. U građanskom sloju službenici su istu odjeću nosili godinama.

Propisima su se određivala pravila o odijevanju, a podržavala ih je Crkva preko svećenstva. Preporučivala se skromnost i štedljivost.

Zasade prosvjetiteljstva, da se odjeća prilagodi razumnim prirodnim načelima, prihvatila je engleska moda, nasuprot francuskoj. Feudalci u Sloveniji, kao i u drugim austrijskim zemljama, do kraja 18. st. još se odijevaju po francuskoj modi.

Putopisci posvećuju pažnju seoskom načinu odijevanja pa nastaju brojni opisi tzv. "narodne nošnje". Taj je naziv za seoski način odijevanja prvi puta upotrebljen 1789. g. U 19. st. takvo seosko ruho vezat će se uz slovensko narodno buđenje pa će time dobiti i određeno političko značenje.

Francuska revolucija uvodi nove oblike u način odijevanja svih društvenih slojeva, od čega su najznačajnije duge muške hlače. U austrijskim zemljama prihvaćene su tek početkom 19. st.

10. poglavlje "Čistoća, sredstva za uljepšavanje i pušenje u odjevnoj slici" (str. 242-257, bilježaka 40). Na izgledu odjeće najočitije se odražuje smisao za čistoću. U seoskoj sredini, na koju utječe svećenstvo i škola, a donekle i među obrtnicima bila je čistoća prisutnija, nego u tadanjem feudalnom društvu. Ipak, dokumenti ne bilježe značajnije trošenje sapuna (rublje se lužilo!) ali zato obilnije količine mirisa pa i sredstava za dotjerivanje, što je štetilo i zdravlju.

Duhan, koji je u 16. st. dospio u Europu, slovenski seljaci u 18. st. koriste više kao sredstvo za njušanje nego li za pušenje. Najprije se uobičajio u jugozapadnim dijelovima zemlje. Krajem 18. st. veoma se proširilo pušenje lula.

Slikovni prilozii uz tekst nižu se kronološkim redom. Većina (38) uglavnom su portreti

slovenskih feudalaca, 12 priloga prikazuje gradanski stalež, dok se 32 odnose na odječu seljačskog svijeta iz raznih krajeva Slovenije. Doista, i u tome autor je dokazao svoj vemo širok i strpljiv sakupljački trud. Onome, kome je ta tema bliza, priloži mnogo govore, a moći će mu poslužiti kao dragocjena uporedna grada.

Ovim djelom A. Baša dobiva se cjelovit uvid u način odijevanja u Sloveniji u 17. i 18. st., a s ranijim djelima ispunjava razdoblje od četiri i po stoljeća. Minucioznim slaganjem nebrojeno mnogih podataka i njihovim osvjetljavanjem s nekoliko strana, dobivena je velebna opća slika s mnogo detalja i zaokruženih cjelina, od kojih svaka za sebe predstavlja studiju u okviru povijesti odijevanja tog područja, a bogatstvom podataka bit će dragocjeni izvor za svakoga, ko prilazi tom problemu i izvan današnje države Slovenije.

Jelka Radauš Ribarić

Marija Cvetek, *Naš oča so včas zapodval*. Bohinjske pravljorce. Ilustracije in vinjete Slavica Cvetek. Kmečki glas - Glasovi 5, Ljubljana 1993, 334 str.

“Vsak po soje, Bohinjce pa s svedram” ni le naslov zadnjega razdelka povedk iz Bohinja, ampak se zdi, da gre za temeljno držo oz. “filozofijo” Bohinjcev. Del njihove duhovne kulture predstavlja pričujoča knjiga. Določena svojskost se pokaže že ob bežnem pregledu objavljenega gradiva, saj je v njem najmanj klasičnih pravljic, prav te pa bi bile - ob povedkah - najbolj pričakovane. Zapisovalka in uvodničarka Marija Cvetek povzema mnenje Janeza Mencingerja, češ da so Bohinjci v izredno trdem boju za vsakdanje življenje pozabili na pravljice. Marija Cvetek pa dodaja še vzgojo, saj naj bi bila ta vzrok, da so se “pravljice v svoji črno-beli tehniki in s čudovitimi zapletmi zdele preveč fantastične, da bi lahko s njimi otroku privzgojili pravi čut za presojanje trdega vsakdana”. To, vsekakor točno ugotovitev pa sam razpredam še naprej in se sprašujem, kakšen značaj je oblikovalo to trdo življenje? Mnogo slovenskih krajev je poznalo trdo življenje, a je pravljicarstvo kljub temu cvetelo. Najbrž gre za specifični duševni profil Bohinjcev, katerih pragmatična in nekoliko nejeverna narava težko prenese poetiko neresničnega, ki je osnova pravljic. Bohinjci “usekajo kar na gliho”, k bistvu in h končnemu sporočilu, s čimer preseka poetične pravljicne strukture. Njihov jezik je daleč od epske širine Prekmurja in od tamkajšnjega besednega in čustvenega “okraševanja” ljudi in dogodkov. Zato so bohinjske pripovedi drugačne, so specifične in samó bohinjske. Kljub pripovedni pragmatičnosti in “realizmu” pa bohinjske štorije nikakor niso brez poezije, saj je je v knjigi vse polno. Odseva v bajeslovnih povedkah kot tudi v šaljivih zgodbicah iz današnjega časa. Mogoče bodo prav te sodobne zgodbe (vici) za bralce najmikavnejši del knjige, saj najlepše kažejo bohinjsko čud in njihovo, nekoliko ambivalentno osebnost. Ta se kaže po eni strani v veliki zaprtosti in v odklanjanju vsega nebohinskega in že v prislovični trmi (gre za potencirano gorenjsko trmo), kar vse pa dobi simpatične in vesele poteze, ko se pokažeta še drugi stalnici bohinskega značaja: humor in odkrita samoironija. Prav izjemna duhovitost, ki omehča tudi bolj grob ali celo črn humor, bralcu zastavlja vprašanje, ali gre zgolj za naključen izbor veselih zgodbic, ki so bile po duši tudi veselemu značaju zbiralke, ali pa gre res za vesele “gorenjske Ribničane”, ki znajo z dvojno mero pikrosti in humorja odgovoriti morebitnim zabavljajem zunaj Bohinja. Zdi se, da so znali Bohinjci potegniti dobiček celo iz svojih “napak”, ki so jih s samoironijo nevtralizirali ali pa kapitalizirali s tem, da so “zasmehovalcem” odvzeli “avtorske pravice”. Včasih se namreč spet zazdi, da Bohinjci zavestno igrajo vlogo posebnežev, kot je vseč drugim. A pri tem niso v podrejenem položaju, saj se v pest in v brk smejejo stereotipom “tujerodcev”, hkrati pa stereotipne predstave še podžigajo, saj dejanska ali pa le navidezna bohinska “eksotičnost” ugaja bohinski samozavesti. Tako vsaj kaže knjiga. Vse drugo so le “pravljice” od katerih ne more živeti niti samozavest niti lokalpatriotizem od Boga izbranega ljudstva v bohinskem kotu. To je “tkuj resnično, da bolj ne more bit”.

Če že imajo vsi Slovenci pravljice pa legendarne pripovedke z apokrifnimi elementi, imajo pa Bohinjci le “svoje” krajevne razlagalne povedke, ki jim dajejo posebno težo. Če povsod drugod poznajo “babje vere”, se pa Bohinjci ločijo po tem, da jih “štederajo” in jih znajo le oni